

Anmeldelser

Birgitte Simonsen & Knud Illeris: De skæve køn.

Del 1: Teori og kritik. Del 2: Historie og perspektiver. 359 s. Unge pædagoger. København 1989.

"En kvinde uden en mand er som en fisk uden en cykel". Men ligesåvel som en fisk ikke kan cykle, så er samfundsvindenskabelige teorier og analyser ikke meget bevendt uden inddragelse af *relationerne mellem kønnene*. Dette er et bærende element i bogen om "De skæve køn".

Kønsrelationer opfattes af forfatterne som et vigtigt samfundsmæssigt struktureringsprincip på linie med klasserelationer. Forholdet mellem kønnene ses som et magtforhold af patriarkal art, dvs. der er mandlig dominans. Forholdet er udviklet af mennesker og kan derfor ændres, når samfundet videreudvikles.

I bogen kritiseres gennem eksempler skævhederne inden for de "traditionelle" samfundsvidenskaber (nationaløkonomi, statistik, jura, historie, sociologi og psykologi): kvinder er usynlige; der fokuseres på mænd, mænds verden og måde at gøre tingene på, alligevel postuleres resultaterne at være almene med gyldighed for hele samfundet. F.eks. er fokus i nationaløkonomien overvejende på den formelle økonomi, mens den uformelle økonomi, hvor kvinder udfører meget arbejde, udelades. Forfatterne mener således, at det stadig er påkrævet at få synliggjort kvinder inden for flere forskningsområder. Det må vel også gælde inden for politologien, som glimrer ved deres fravær.

For at rette op på kønsskævhederne i samfundsvidenskaberne skal der i følge forfatterne ske en "gennemgribende revision og reformulering, der rækker helt ind i samfundsvidenskaberne grundlæggende paradigmer, strukturer, teorier og metoder" (s.45). For at påbegynde dette arbejde tager forfatterne fat på marxismen, psykoanalysen, socialisationsteorierne og kvindeforskning-

gen. Ingen af tilgangene kan efter deres opfattelse fyldestgørende forklare og analysere forholdet mellem kønnene i et samfundsperspektiv: Marxismen er kønsblind; Marx fokuserede på den mandlige lønarbejder i produktionen, men udelod kvinder og reproduktionens betydning for samfundets samlede reproduktion. Freud baserede sit arbejde på en borgerklasse med et snævert, biologisk kvindesyn. Nogle socialisationsteorier bidrager med nogle centrale begreber, f.eks. "kulturel frisættelse" (traditionelle normer og rammer går i opløsning) (T. Ziehe) og "mødring"; det er en person som knytter tætte og kontinuerlige følelsesmæssige bindinger til børn. Hvis kvinder og mænd deles om at "mødre", vil patriarkatet i følge N. Chodorow blive ophævet.

I afsnittet om kvindeforskningen gennemgås og diskuteres en lang række bidrag inden for nyere kvindeforskning: Forfatterne fremhæver forskning, der sigter på at inddrage *både* patriarkatet og kapitalismen som to sider af samme sag, der skal analyseres i en helhed (den amr. økonom Heidi Hartmann og danskerne Bryld og Lykke nævnes). Gennemgangen og vægtningen af kvindeteorier sigter på at opstille en "overgribende teori om kvindeundertrykkelsen som værn mod kapitalismens og patriarkatets opsplitning" (s. 135). Det er på linie med svenskeren Karin Widerberg. Andre kvindeforskere slår til lyd for at bevare en mangfoldighed af teorier og metoder, der ses som en nødvendighed for at kunne begribe det kaotiske og omskiftelige forhold mellem kønnene.

Forfatterne mener, at man må bruge marxismen og psykoanalysen som udgangspunkt for det videre arbejde og modificere tilgangene ud fra den i bogen rejste kritik. Samt inddrage nyere bidrag fra socialisationsteorierne og kvindeforskningen. De anser disse teoribygninger som de mest sammenhængende til at begribe de samfundsmæssige dynamikker og psykiske forhold. For at understøtte denne opfattelse gennemgår de "kønsrelationernes historiske udvikling". Gennemgangen er struktureret ud fra nøgleord som kønsarbejds-

deling, forsørgelse, binding mellem forældre og børn, sociale fællesskaber, undertrykkelses- og modstandsformer. Pga. materialemanglen er hovedvægten på de tre første begreber. Gennemgangen kan betegnes som et rids over "familiens udvikling" med vægt på relationen: familie - lønarbejde. Hovedpointerne er, at kønsrelationerne altid har været patriarkalske, omend de varierer over tid og blandt grupper; at kønsarbejdsdelingen er central for at forstå variationen, at den ideologiske "forsørger-husmor-relation" har været fremtrædende, og at vi aktuelt befinder os i en opbruds- og krisesituation, hvor der ikke er meget andet at falde tilbage på end den utidssvarende forsørger-husmor-relation. Jeg vil ikke anfægte, at de fundne hovedpointer er vigtige og centrale, men pga. pladsen i bogen er det en til tider noget overfladisk dokumentation, der foreligger.

Forfatterens tilgang må ses som *en* blandt flere måder at analysere kønsrelationer på; De har baseret analysen på marxismen og psykoanalyse med en lang række forslag til kritik og reformuleringer. Men når de selv kritiserer Marx og Freud m.fl. for grundlæggende mangler er dette så *vejen* frem? Hvorfor ikke tage kritikken så alvorligt og forsøge nye veje, og med nye begreber? Bogen rundes af med en række perspektiver, foruden det nævnte teoretiske perspektiv opridses et kønspolitisk og et hverdagslivsperspektiv. Netop et hverdagslivsperspektiv kunne være en anden måde at gribe problematikken om kønsrelationer an på, som dele af hverdagslivs- og kvindeforskning har givet eksempler på.

Bogen om "De skæve køn" er ét bud på, hvordan relationerne mellem kvinder og mænd kan analyseres og forstås, og kan som sådan give et indblik i en lang række teoritilgange og den historiske trend. Læst sådan kan mange få glæde af at se sig selv og sin eventuelle forskning placeret i en større sammenhæng. Der tabes dog ofte nuancer, når der anlægges større tværgående perspektiver; Eksemplerne fra fagene er få og tendentielt overfladiske, i den historiske gennemgang virker konklusionerne til tider forenkede. At anskue fortiden - nutiden - og fremtiden ud fra en kønsrelationelt perspektiv kan selvsagt ikke lykkes i en bog helt alene: her må alle - ikke blot kvindeforskere, men også alle andre forskere inddrage det relati-

denne bog være anmeldt af en kvinde og en mand!

Hanne Nex Jensen. Institut for Samfundsfag og Forvaltning

Bent Jensen: Tryk og tilpasning.

Sovjetunionen og Danmark siden 2. verdenskrig. Gyldendal, København, 1987. (258 sider).

I de få analyser af dansk sikkerhedspolitik gennem hele efterkrigstiden har to overordnede opfattelser været repræsenteret. I 1950'erne og 60'erne lagde man oftest hovedvægten på bruddet med neutralitetspolitikken i 1949 og Danmarks nye rolle som loyal allieret siden da. I 1970'erne og 80'erne har nogle forskere heroverfor fremhævet kontinuitetstendenserne henover 1949. De har understreget afspændings- og brobygningsselementerne og den tøvende allianceholdning inden for Atlantpagten. Måske hænger de to divergerende opfattelser sammen med forskellige videnskabelige eller holdningsmæssige udgangspunkter, måske med ændringer i den samtidige politik fra det ene tiår til de næste. Men opfattelserne byggede kun i begrænset omfang på omfattende studier i den danske politik og især ikke i dens internationale baggrund.

Bent Jensens bog udfylder derfor et hul i vor viden, også selvom den hovedsagelig består i en sammenstilling og analyse af offentligt tilgængeligt danske og russiske kilder. Men især det russiske materiale har været lidet kendt i den danske debat, og fyldige citater fra det giver et interessant indblik i officielle russiske opfattelser.

Bogen er imidlertid også interessant derved, at den fører tesen om den tøvende danske NATO-politik et skridt videre. For den finder en vigtig årsag i et betydeligt russisk pres, som på flere væsentlige punkter har givet resultater (f.eks. Bornholms status, afvisningen af baser og A-våben på dansk område). Selvom forfatteren ikke vil tage skridtet fuld ud, nærmer vi os en appeasementtolkning af dansk sikkerhedspolitik. Det gælder i hvert fald folketingsflertallets politik efter 1982. For medens Bent Jensen fra hele perioden kan finde eksempler på dansk hensyntagen til russiske ønsker

og trusler, accelererer udviklingen i 1982 med den afgørende vending, han ser i de danske socialdemokraters indstilling. De har bevæget sig ganske langt i retning af tilnærmelse til de russiske synspunkter (og parallelt hermed afstandstagen fra de amerikanske).

Spørgsmålet melder sig dog, om årsagen skal søges i en russisk trusselpolitik. En anden mulighed er jo, at danske regeringer og partier – i hvertfald siden 1953 – berettiget eller uberettiget har lagt stadig mindre vægt på truslen fra øst. I så fald kan man ikke tolke den danske politik som appeasement; tværtimod må den forklares ud fra den betragtning, at en svækket trussel giver mindre behov for modforholdsregler – herunder alliance-solidaritet – og større spillerum for andre mål. Det kan vel ikke helt afvises, at afspændingsformålet har været oprigtigt ment. Dertil kommer, at f.eks. socialdemokraternes ændrede kurs kan have haft andre årsager end hensynet til russerne.

Om så den russiske ledelse tolker som Bent Jensen – og derfor tror dens taktik har virket – er et andet spørgsmål. Og det er den russiske side hovedparten af bogen er viet. Bogen er kronologisk opbygget og følger de russisk-nordiske forhold i perioderne indtil 1955, 1955-62, 1963-69, 1970'erne og 1980'erne, idet faseinddelingen overvejende er bestemt af skiftende russisk taktik – eller i hvert fald nye slagordsformuleringer. Bogen rummer tillige nogle interessante indledende afsnit af mere generel karakter og nogle afsluttende tillæg.

Både i indledningskapitlerne og i forbindelse med analysen af materialet kommer Bent Jensen ind på en række centrale spørgsmål i forståelsen af russisk udenrigspolitik. Kan USSR opfattes som een aktør – eller har den centrale ledelse ikke styr på alle instansers udtalelser og handlinger, så vi ikke derfra kan slutte tilbage til ledelsens mål? Er politikken i det nordiske område en funktion af den store øst-vest-politik – eller er den delvis som følge af militæropbygningen i Kola? Er russerne i stand til at skelne mellem de nordiske lande og mellem partier og bevægelser i dem, så de kan føre en nuanceret og taktisk betonet politik? Og kan man tage russerne på ordet? I hvilken udstrækning tror de selv på, hvad de siger og skriver om og til Danmark?

Bogen peger i retning af bekræftende svar på disse spørgsmål. Det nordiske område bliver – især i de senere år – behandlet meget seriøst og prioriteres relativt højt. Og der er også tendens til, at russerne opfatter en forsonlig dansk politik som et resultat af russiske initiativer og en invitation til øget indsats.

Her melder spørgsmålet sig imidlertid, om alle dele af den russiske politik har været lige velovervejede, og om ikke politikken har været præget af en vis ustadighed, både i retning og intensitet, som afspejler lavere prioritering, og som unægtelig gør den vanskeligere at forudberegne for de danske politikere – i hvert fald i detaljer. Såvel Mary Daus undersøgelse af russisk Danmarks-politik i 1940'erne som nogle af bogens egne eksempler kunne pege i den retning.

Bogen er stedvis lidt hurtigt skrevet, og nogle af kapitlerne har karakter af selvstændige analyser, men det afgørende er, at Bent Jensen rejser og diskuterer nogle meget centrale problemer i dansk sikkerhedspolitik, både de eksterne og interne vilkår. Nogle af hans teser er diskutabile, men givetvis mere befordrende for debatten og udforskningen end mere forsigtige forklaringer.

Carsten Due Nielsen

Nikolaj Petersen & Christian Thune (re.): Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1987.

Dansk Udenrigspolitisk Institut, Jurist og Økonomforbundets Forlag, København 1988. (530 sider).

Denne årgang af DUPI-årbogen er udkommet noget senere end normalt. Til gengæld fremtræder den lettere læselig i pænt tryk. Den følger samme disposition som sine 8 forgængere: 8 artikler af vekslende omfang og kvalitet om for dansk udenrigspolitik aktuelle emner, en omfattende dokumentationsdel med fyldige uddrag af årets talrige officielle (og oppositionspolitiske) tilkendegivelser om internationale spørgsmål, en oversigt over Folketingets udenrigspolitiske akti-

viteter, nogle udvalgte opinionsundersøgelser, og endelig den meget fyldige bibliografi over store og små bidrag til analysen eller debatten om dansk udenrigspolitik i bred forstand.

Som sædvanlig er dokumentations- og bibliografidelen udført med stor omhu, og årbogen er derfor et meget nyttigt hjælpemiddel for enhver, der beskæftiger sig med dansk udenrigspolitik. Det gælder naturligvis, at årets korte perspektiv vanskeliggør en finere sortering af de udvalgte taler, svar, redegørelser og erklæringer – og der er en hel del gentagelser af synspunkter fra år til år. Omvendt risikerer man at glemme dokumenter, som senere viser sig at være af større interesse: de kunne evt. opsamles i et særligt afsnit om vigtigere sager fra den forløbne 10-årsperiode.

Som noget nyt har i år et par dokumenter fra den amerikanske ambassade og fra det sovjetiske udenrigsministerium (vedr. Thule-radaren) sneget sig ind mellem de danske – eller dog dansk undertegnede – tilkendegivelser. De forhøjer givetvis årbogens værdi for analytikere af dansk udenrigspolitik, men burde man så ikke også inddrage dokumenter af ikke-dansk proveniens mere generelt?

I artikeldelen giver udenrigsministeriets direktør vanen tro et officielt præget og diplomatisk formuleret vue over verden set fra Asiatisk Plads. I årets udgave måske lidt mindre analyserende og mere opremsende end sædvanligt, bortset fra afsnittet om EF-samarbejdet. Der er ingen kommentarer til den indenrigspolitiske uenighed om sikkerhedspolitikken, som bl.a. gav sig udslag i spørgsmålet om Norden som A-våbenfri zone. Men direktør-artiklerne har vel også især interesse – udover som en udmærket huskeliste – når de senere af historikerne vil kunne bruges til at vurdere prioriteringer og perceptioner over en årrække i det udenrigsministerielle apparat.

Der er tre vægtige artikler i denne årgang. Nikolaj Petersen analyserer grundigt sagen om Thule-basen, og i forbindelse hermed anbefaler han øget dansk indsats vedr. Grønlands sikkerhedspolitik, både fysisk og intellektuelt i de kommende år, idet han anerkender den betragtning, at Grønland udgør det væsentligste danske bidrag til NATO.

Spørgsmålet må dog stilles, om ikke øget opmærksomhed snarest vil medvirke til at øge politiseringen og risikoen for problemer i denne sag.

Thomas Petersen beskriver det vesteuropæiske sikkerhedspolitiske samarbejde, dets institutioner, problemer og de tilgrundliggende nationale interesser. Hans gennemgang af de danske tilkendegivelser peger mod øget tilslutning til den Vesteuropæiske Union i de fleste partiers ledelser, men han er ikke blind for, at en stærkere vesteuropæisk søjle dels kun er realistisk under bestemte forudsætninger, dels kan få uønskede konsekvenser.

Claus Haugaard Sørensen opregner de længere linier i de økonomiske forbindelser mellem Vesteuropa, USA og Japan, dokumenteret med tabeller og kurver. Han understreger de divergerende og asymmetriske udviklinger på forskellige felter, men også den voksende gensidige afhængighed.

Derudover indeholder årbogen mindre bidrag om det danske EF-formandsskab (Niels Ersbøll), EPB-sekretariatet (Birger Riis-Jørgensen), det indre marked (Peder Nedergaard), og sikkerhedsrelationer mellem Vesteuropa, USA og Japan (Niels Egelund).

Årbogen giver således vanen tro en række embedsmænd lejlighed til at offentliggøre udenrigspolitiske analyser, og de gør det i en form, der ikke adskiller sig væsentligt fra de professionelle forskeres. Den herved opnåede egalitet fremmes naturligvis også af, at DUPI-årbogen ikke er karakteriseret ved sine stærkt kontroversielle artikler, men af stilfærdigt saglige bidrag.

Carsten Due Nielsen

Carl-Otto Brix (red.): Balance & Samarbejde Faser og Perspektiver i dansk politik.

Jurist- og Økonomforbundets Forlag 1989, 127 s. kr. 190.-

Celebrering af ledende politikere er en vanskelig kunst. Med mindebøger efter hedengangne er det

svært nok, selv om punktummet for levnedsløbet dog giver en mulighed for at runde af med vurderinger, der griber i centrale temaer. Men når endnu aktive skal fejres, giver det problemer. Denne udgivelse i anledning af statsminister Poul Schlüters 60-årsdag vidner om det.

Udgiveren, Carl-Otto Brix, har meget forstandigt valgt ikke at centrere om Poul Schlüter. I stedet belyser bogen i korte glimt Det Konservative Folkepartis lange vandring fra ørkenen til magten, og hvordan det nu må fornemmes at opholde sig der. Bidragerne er spredte og heterogene. Summarisk giver de et rids af udviklingen siden 1915 for så at udfolde sig i en friere formation over tiden siden 1982, hvor Poul Schlüter blev den første konservative regeringsleder siden Estrup. Forestiller man sig, at der fortrinsvis sigtes mod yngre borgerligt interesserede, kan bogen nok stimulere til yderligere læsning.

Knudepunkterne i linien fra 1915 til 1982 giver sig selv, til en vis grad. Tage Kaarsted resumerer nygrundlæggelsen af partiet på 1915 grundlovens vilkår. Knud Larsen argumenterer overbevisende for, at Christmas Møller faktisk søgte en ny vej for sig selv og sit parti, da han lod Venstre-regeringen falde i 1929. Helge Larsen skitserer denne politiks konkretisering i grundlovsforliget med den socialdemokratisk-radikale regering 1937-1939. I et indlæg om VK-regeringen 1950-1953 anbefaler Poul Møller lidt spagt Erik Eriksens forslag om at give det borgerlige alternativ større slagkraft ved en sammenslutning med Venstre. Og i sit bidrag om VKR-regeringen 1968-1971 beklager Erik Ninn-Hansen, at vælgerne ikke vurderede indsatsen efter fortjeneste. Havde de gjort det, ville meget have set anderledes ud, hedder det. Og det behøver ikke være forkert selvom det bl.a. støttes på den misvisende påstand, at regeringen takkede af med en forbedret betalingsbalance.

For Poul Schlüters regeringstid er det blevet til en mere broget buket. Uffe Ellemann-Jensen har skrevet en europæisk opsang, vel med adresse til Socialdemokraterne. Svend Auken tager livtag med et meget omfattende sikkerhedspolitisk begreb, til opbyggelse af de borgerlige. Torben Rechendorff funderer over partisekretærenes dilemma ved, at den skrumpende skare af aktive

partimedlemmer ikke er repræsentative for partiernes vælgere. Og Niels Thomsen sætter et skarpt spørgsmålstejn ved, om organisationerne leverer systemet nogen velsignelse til gengæld for den stærke magt, de har tilkæmpet sig. Mest tankevækkende er det, at Niels Helveg Petersen faktisk vover at bidrage til en karakteristik af Poul Schlüter og hans indsats. Socialdemokratiet undervurderede ham som "praktisk fordomsfri og viljestærk forhandler". Og hans mod og handlekraft blev af væsentlig betydning, da han lod EF-pakken komme til folkeafstemning, hedder det.

Måske burde anekdoten dyrkes mere bevidst i denne type bøger. Carl-Otto Brix bringer i sit indlæg adskillige til torvs. Og Tom Høyem føjer andre til, som f.eks. den oplysning, at statsministeren efter regeringens første seks måneder gav champagne, fordi ingen kunne vide, om den fik lov at fejre sin étårsdag. Så længe de ikke er løgnagtigt ondsindede, tilgiver man gerne en vis unøjagtighed i detaljen. De kan formidle en stemning og levere et fond af underholdning, som undervisere og foredragsholdere vil være taknemmelige for.

Genrens egenart, personlighedens rolle og dybden i dansk økonomisk politik har måske trods alt Henning Christoffersen gradet bedst. Da udgiveren har valgt at slutte med hans fremsyn, bør kommisæren også have det sidste ord her. Selvfølgelig er det bedre, smiler han, om vi tog os sammen nu end: "den 31. december 1999. Hen imod midnat. De færreste i denne verden vil måske registrere forskellen. Men vi vil." Det ligger i luften, han skal tilføje, at statsministeren kan få danskerne til at fatte det. I det mindste en af dem, der kan. Det gør han også.

Johan Peter Noack

Peter Gundelach: Sociale bevægelser og samfundsændringer.

Politica, Aarhus 1988. 321 sider, 170 kr.

Forfatteren har i en årrække været optaget af de såkaldte græsrodsbevægelser; med denne bog er

han undervejs mod nye forskningshorisonter; tidsmæssigt griber han 200 år tilbage i tiden, og teoretisk rejser han et makrosociologisk spørgsmål om forskellige samfundstyper og deres respektive sociale bevægelser. Det er imidlertid tydeligt, at forfatteren er stærkest på hjemmebane, på græsrodsområdet; de historiske dele er tynde, og de teoretiske dele overbeviser ikke, og blandt andet lider fremstillingen under forfatterens hang til hele tiden at dække sig ind med forbehold og indskrænkninger drysset lidt tilfældigt og ofte uklart formuleret, rundt omkring.

Forfatterens ene tese bygger på hans skelnen mellem tre samfundstyper, der afløser hinanden i 200 års perioden. Den første type er det "traditionelle" samfund, dernæst følger det "moderne" samfund, og endelig har vi det "programmerede" samfund: et samfund "med en ny elite og med nye styringsformer ... hvor den automatiske optimisme i forhold til teknologien er afløst af et mere nuanceret syn på teknologiens fordele og ulemper ... hvor der sættes spørgsmålstejn ved mange af elementerne i det moderne samfund". Det er imidlertid overgangene der er spændende: så sker der noget. Overgangene kaldes også "brudflader" eller "knudepunkter", og i overgangsperioder (som kan være langvarige, ligeså lange som ikke-overgangene) opstår: "store bølger af sociale bevægelser". Når en bestemt samfundstype er dannet opstår: "kun få nye bevægelser".

Forfatterens anden tese har at gøre med den måde sociale bevægelser organiserer sig på. I første overgangsperiode (fra det traditionelle til det moderne samfund) var organisationsformen foreninger: "fordi denne organisationsform afspejlede demokratiske idealer hos deltagerne". I anden overgangsperiode (fra det moderne til det programmerede samfund) var organisationsformen en alternativ, decentral organisation: "der ... udtrykker sociale værdier hos deltagerne i disse bevægelser".

Forfatteren formulerer ikke tilsvarende en tese om sociale bevægelseres betydning for samfundsændringerne, altså dannelsen af nye samfundstyper, herom hedder det blot, at sociale bevægelser "hænger sammen med" samfundsudviklingen.

Forfatteren arrangerer i øvrigt sin fremstilling i 13 kapitler. I et kapitel (kap. 3) hører vi om "det traditionelle samfund og dets organisationer". Det "moderne samfund" strækker sig over de følgende fem kapitler, vi hører blandt andet om "bøndernes organisering i 1800-tallet", om "arbejdernes organisering i byerne" og om "ikke-klassebetingede sociale bevægelser". Det "programmerede samfund" strækker sig over fire kapitler, og vi hører om spændende ting som "ungdomsoprøret", "slumstormer og beboerbevægelse", "kvinders græsrodsaktivitet" og "sociale bevægelser som reproduktionskamp". Forfatteren placerer sin undersøgelse inden for genren "historisk sociologi" og opbygger sin analyse kronologisk. Han gør udstrakt brug af sekundærlitteratur, jvf. også den 15 sider lange litteraturfortegnelse.

Med hensyn til det kronologiske, så kan det i princippet lyde rimeligt nok; noget i retning af: først den første overgang, dernæst det efterfølgende samfund i ikke-overgang, så igen en overgang ... Ser man imidlertid på selve fremstillingen, så foretages der ikke en blot nogenlunde skarp skelnen mellem disse faser, så vigtig den end måtte synes at være, jvf. hans første tese. Men måske skal første tese i virkeligheden ikke tages alvorligt, i hvert fald lader forfatteren nogle sider senere falde en bemærkning om at "en social bevægelse" ikke er "et rimeligt entydigt empirisk fænomen". Og hvis det virkelig er tilfældet, ja, så ved jeg snart ikke.

Jeg har prøvet om det dog var muligt at præcisere forfatterens tidsmæssige forestillinger om henholdsvis det moderne samfund (altså et samfund i ikke-overgang) og det programmerede samfund (også et samfund i ikke-overgang). For det moderne samfunds vedkommende er jeg nået til at det vistnok må ligge ca. 1920-60. Fra 1960 indtræder så en overgang (en "brudflade" eller et "knudepunkt"), hvor de mange græsrodsbevægelser hører hjemme. Jeg føler mig ikke sikker på min identifikation; selv siger forfatteren i det konkluderende afsnit så sent i bogen som side 290, at de to perioder han "navnlige" har beskæftiget sig med har været 1870-1900 og 1965-1985. Det moderne samfund måtte vel så ligge i perioden 1900-1965. Ærgerligt ikke at få klar besked; men i hvert fald det programmerede samfund kan jo åbenbart

ikke være en realitet endnu, eller kan i det højeste - hvis man antager at "bølgen af sociale bevægelser", in casu græsrodsbevægelser, er ebbet ud - kun lige være begyndt. Kan vi være rimelig sikre på at vi nu også har at gøre med en hel overgangsperiode, og ikke blot en del af en overgang, at overgangen virkelig kan siges at være forbi, at med andre ord det programmerede samfund (i ikke-overgang) er begyndt, er levende virkelighed i dag? Men hvorom alting er, hvor må det dog være svært at udtale sig om en samfundstype (det programmerede samfund) som, så vidt jeg kan forstå, maksimalt kan have et par år på bagen, udtale sig om de for dette samfund typiske organisationsformer; der skal i dette samfund, jvf. første tese, kun opstå "nye bevægelser" ... Modig mand, forfatteren!

Udtrykket og forestillingen om en samfundstype spiller generelt en stor rolle i forfatterens overvejelser. Det er ikke så lige til at finde ud af hvad der ligger i udtrykket. Det programmerede samfund, for at blive ved det, er og forbliver en gådefuld størrelse. tag f.eks. følgende udsagn: "... jeg vælger at sige at der er opstået en sammensmeltning af de allokativer og autoritære ressourcer som central magtbasis, og dermed et af kendetegnene ved en ny samfundstype: Det programmerede samfund. Det nye samfund, vi ser konturerne vokse frem af, er et samfund, hvor privat og offentligt bliver vanskeligere at skelne fra hinanden. Derved adskiller det programmerede samfund sig fra det moderne". Er det virkelig nok at det bliver "vanskeligere" skelne osv.? Skulle der så være en ny samfundstype? Man må spørge hvad er det der konstituerer en ny samfundstype? Da vel ikke blot at "det bliver vanskeligere etc." Andre steder i bogen taler han om den "fundamentale" forskel der altid er mellem to samfundstyper, han bruger ord som "grundlæggende", "afgørende", "kvalitativ", osv., når han taler om forskelle mellem samfundstyper. I det lige citerede afsnit taler han om at vælge at sige at nu har vi en ny samfundstype, desværre uden at specificere på hvilket grundlag han vælger at vælge.

Jeg skal ikke fordybe mig yderligere. Men på side 221 studser jeg over at se rindalismen omtalt som en af "de betydeligste" græsrodsbevægelser, mens vi på næste side oplyses om at "rindalismen

ikke kan kaldes en social bevægelse". Jamen, er det da ikke forfatterens opfattelse at alle græsrodsbevægelser tillige er sociale bevægelser? At med andre ord græsrodsbevægelser er en underafdeling af sociale bevægelser generelt, sådan må da f.eks. de to første linier af kapitel 10 tolkes. Disse to linier lyder: "Dette kapitel indeholder en bred beskrivelse af de nye sociale bevægelser, græsrodsbevægelserne, i Danmark fra deres start i 1950'erne indtil i dag".

Jeg studser også over et forknudret pseudofagligt sprog med udtryk af typen: "(den) individualiserede bonde der fungerer på et marked" (side 73) eller: "(teoretisk) set kan en social bevægelse kun placeres et af to steder, enten er den udtryk for interesse, der er knyttet til klassen, eller også er den det ikke. For den empiriske analyse af deltagerne stiller spørgsmålet sig lidt anderledes, fordi bevægelsen kan være præget af større eller mindre ensartethed" (side 97).

Apropos skildringen af "Det traditionelle samfund og dets organisationer", så er den summarisk, mildt sagt. Han gør Danmark til "internationalt set en stormagt" (i 1700-tallet), og -uha- lader riget omfatte Lauenborg og Norge. Kapitlet er i det hele for fuld af forsimplinger og direkte unøjagtigheder. Forfatteren har søgt af dække sig ind med nogle indledende bemærkninger om samfundsforskerens ambition, som er anderledes end historikerens; for samfundsforskeren er anvendelse af sekundært eller endog tertiært materiale acceptabelt, hedder det; og videre: historikeren vil i bogen savne væsentlige detaljer, der giver den historiske analyse kød og blod, heroverfor står samfundsforskeren, der vil generalisere og opbygge modeller. Alt sammen måske rigtigt nok, men alligevel ...

Sammenfattende må jeg sige at bogen skuffer, den bringer lidt eller intet empirisk nyt, dens teorier og teser er vage, og uklare indtil det forvirrende. Det historiske materiale er andenhånds og behandlet overfladisk. Sproget ofte anstrengt pseudofagligt, også hvor tingene sagtens kunne siges jævnt og ligefrem.

Henning Bregnsbo

**Bertel Heurlin & Christian Thune
(red): Danmark og det
internationale system. Festskrift til
Ole Karup Pedersen.**

Politiske studier, København, 1989. (293 sider).

Dette festskrift opfylder to af de krav, man ofte stiller til publikationer i denne genre: det beskæftiger sig med emner med tilknytning til modtagerens egen forskning; og det samler sig stort set om et enkelt område, dansk udenrigspolitik, hvorved risikoen reduceres for, at det glemmes på reolen som hjemsted for tilfældigt sammenbragte artikler fra kolleger og elevers skrivebordsskuffer.

Samtidig fortæller det - i lighed med festskrifterne til Erling Bjøl (1978) og Sven Henningsen (1980) om det aktuelle niveau og interessefelt i studiet af udenrigspolitik i Danmark. Redaktørerne, som i øvrigt har fremlagt en teknisk set indbydende bog, synes dog at have anlagt en liberal linie ved accepten af bidrag. Derved afspejler de festskriftmodtagerens egen oftest meget venlige og åbne form mere end den skarpe kritiske sans, som han også er i besiddelse af.

Den mest omtalte person i bogen er P. Munch, og det er ikke blot tom reverens for Karup Pedersens disputats fra 1970. Faktisk lykkedes det ham at genoplive en række af Munchs ideer og principper om småstater, normer, forsvar og sikkerhed, og han kan her se dem videreudviklet af kritikere af Danmarks nuværende alliancepolitik. Det kan næsten kaldes en skoledannelse mht. udgangspunkter og holdninger, i hvert fald en lille-skole.

De to mest velskrevne artikler er Wilhelm Christmas-Møller om Munchs tid som forsvarsminister under 1. verdenskrig og hans flexible kamp med militæret, og Nicolaj Petersens (ikke-munchianske) om Påskekrisen 1948, hvor Bang-Jensens rolle perspektiveres. Begge artikler er solide historiske afhandlinger, dog uden de helt store nyheder i forhold til tidligere behandlinger.

Af teoretisk interesse er Gunnar Sjöbloms mange - og temmelig foreløbige - spørgsmål vedrørende partiers forhold til internationalisering. Der er også afklarede momenter i Lennart Lundquists

overvejelser over etik og beslutningsteori og i Karsten Ole Knudsens opridsning af liberale, merkantilistiske, marxistiske og sektorrealistiske tilgange til international politisk økonomi.

Ib Damgaard Petersens artikel demonstrerer, at det stadig er svært at få noget systematisk ud af fordelingen af systemtyper og krige over lange historiske forløb (1823-1982). Også Tove Lise Schou har problemer med sit forsøg på at vise brugbarheden af regimebegrebet ved analyse af dansk politik over for internationale organisationer. Man bliver lidt utryk, når årsagspile også kan pege fra regimer og adfærdsmønstre og til "grundlæggende kausale variable".

Hovedparten af artiklerne drejer sig om aktuel dansk udenrigspolitik. På det sikkerhedspolitiske område er Hans Branner, Bertel Heurlin, Raimo Väyrynen og Morten Kelstrup i deres fire bidrag enige om, at det ser ganske lyst ud for landet. Den militære magt aftager i betydning (det sluttes også ud fra erfaringerne 9. april 1940), krig er helt usandsynlig (og så bliver sikkerhedsproblemerne mere overskuelige), Norden er fortsat et afspændingsområde (uanset militæropbygningen på Kola og supermagternes flådeinteresser i det nordlige Atlanterhav), småstater har generelt mange muligheder for at forsvare deres interesser og endog påvirke hele det internationale system i gunstig retning (det gælder også Finland), og sikkerhedsbegrebet bør nyformuleres væk fra den traditionelt militært betonedede sikkerhed for hver enkelt nation. Og så er afspændingen i fuldt gang internationalt. Det er næsten for godt til at være sandt (Munch må glæde sig, hvor han end måtte befinde sig), men viser, at neorealisterne i hvert fald ikke står så stærkt i dette forskermiljø. Især Kelstrups artikel er dog en ganske tankevækkende, kort opsummering af noget af de senere års især tysk socialdemokratisk inspirerede tænkning om sikkerhed - som han også har behandlet positivt men problematiserende i adskillelige artikler og mindre bøger i de seneste år.

Udenrigsøkonomien repræsenteres af Hakon Wi-berg, der dog ikke får noget nyt frem om Danmark mellem Norden og EF ved sine elementære opstillinger af udenrigshandel (og FN-afstemninger). Meget spændende behandles emnet af Per

Kongshøj Madsen, der på grundlag af en model udviklet for OECD kvantificerer, hvor meget indenrigsøkonomiske beslutninger i især de store industrilande påvirker dansk økonomi - sammenlignet med danske beslutninger. Hvis modellen er rimeligt korrekt (hvilket ikke dokumenteres i artiklen) er vi ganske sårbare, ikke mindst over for parallelle beslutninger i flere af landene. Det er en meget nyttig betragtning til supplement af de traditionelt mere indarbejdede faktorer: handelspartners udenrigsøkonomiske politik og deres almindelige konjunkturudvikling.

Endelig har John Martinussen nogle bemærkninger om tilblivelsen af DANIDAS handlingsplan 1988, hvor han bl.a. kort berører de udviklingsteorier, den måtte bygge på. Lidt større realisme i dansk u-landspolitik skulle være på vej.

Alt i alt er denne samling bidrag vel kun i få tilfælde nybrydende, teoretisk eller empirisk, og der er for få ex. på forbindelseslinierne - mellem inden- og udenrigspolitik, økonomi og sikkerhed - og på de lange linier i dansk udenrigspolitik, som Ole Karup Pedersen selv har fremdraget. Men mange af artiklerne er sobre bidrag til den faglige og den politiske debat. Og man kan jo ikke forlange genialitet, hver gang nogen har fødselsdag.

Carsten Due-Nielsen

Pressens Årbog 1988: "Trolspejlet. Mediernes forvridning af debat og samfundsforhold".

Udgivet af Pressehistorisk Selskab, 1989. 146 s.

Medierne er "ud fra selve deres karakter" tilbøjelige til at udvælge og behandle samfundsproblemerne på en bestemt måde, som appellerer til publikum, men som "måske i virkeligheden repræsenterer en forvridning af problemerne, valgmulighederne og aktørernes evner og motiver".

Sådan skriver den ansvarshavende redaktør for Pressens Årbog 1988, professor Niels Thomsen, i forordet til bogen. Han kunne godt have strøget

ordet "måske". For det fremgår tydeligt, at bogen er redigeret ud fra den opfattelse, at forvridningen er en kendsgerning. Den er da også sendt ud i verden under den samlede titel "Trolspejlet" - uden det spørgsmålstegn, Thomsen nævner i forordet, men med den kategoriske undertitel, "Mediernes forvridning af debat og samfundsforhold".

Niels Thomsen er selv forfatter til afsnittet "Pressens skødesynder", der under hensyn til både emne og længde må betragtes som årbogens centrale bidrag. Han opstiller otte store journalistiske kvalitetskriterier, der "implicit betinger skævheder i pressens forvaltning af samfundsdebatten". De otte kriterier forekommer en smule tilfældigt udvalgt - der kunne med samme rimelighed opstilles både flere og færre, men med dem som udgangspunkt rammer han centralt i sin analyse af nogle moderne journalistiske holdninger og metoder, der resulterer i den skævvridning af den offentlige debat, som medierne efter hans mening gør sig skyldige i, og som sætter "slagord, affærer og anden trivial underholdning" i stedet for saglig og relevant orientering.

Tager denne hang til sensation og andre underholdningseffekter i medierne overhånd, og tvinges både vælgere og politikere til at tænke og handle ud fra sådanne forkortede perspektiver, forvredne proportioner og forenkledte sagsfrestillinger, vil demokratiet blive en farce og en tom skal, skriver Niels Thomsen.

Hans generelle problemstilling og kritik følges op i de fleste af bogens mange artikler. Den norske professor Sverre Høyen taler ligefrem om "medieperverjon af samfunnsdebatten". Ud fra en rent personlig holdning kan nærværende anmelde meget langt dele de kritiske synspunkter, men moralsk forargelse er ikke noget særlig skarpt analytisk instrument, og bogen rammer hverken dybt nok eller bredt nok.

Naturligvis er bidragyderne opmærksomme på sammenhængen og vekselvirkningen mellem medierne og det samfund, de arbejder i. Det gælder i særdeleshed chefredaktør Henning Fonsmark, der skriver om kulturjournalistikens udvikling i Danmark siden 1960'erne, og den norske professor Hans Frederik Dahl i en artikel om personifi-

ceringen i medierne. Men alligevel er den side af sagen gennemgående underbelyst, og derved får medierne tildelt en mere selvstændig rolle, og et deraf følgende større selvstændigt ansvar, end rimeligt er.

De kollektive normer er kommet i kraftig glidning, som Dahl skriver, og udviklingen i medieverdenen har jo paralleller overalt i samfundet. Der er tale om generelle tendenser, som medierne er en afspejling af – og samtidig stimulerer. Fordi folk er, som de er, bliver medierne, som de bliver – eller omvendt. Kom hønen eller ægget først? I hvert fald ville Niels Thomsens "skødesynder" ikke være så dominerende i pressen, hvis de ikke gav salg og succes. Skødesynderne er ikke bare mediernes, men hele befolkningens. Politikerne og de politiske partier kan sidst af alle fratages for "hang til sensation og andre underholdningseffekter", og det er ikke medierne, der tvinger dem. Underholdningseffekterne hentes tilmed ofte i det allermest banale niveau såsom bingo-spil i vælgerforeningerne.

"Medierne sætter den politiske dagsorden", hævdes det mange steder i bogen og somme tider på en måde, som om aviser, radio og tv suverænt bestemmer, hvad den politiske debat skal dreje sig om. Det er rigtigt, at politikerne ofte inspireres af, hvad de erfarer gennem medierne, og hvordan skulle det kunne være anderledes? Men ellers er påstanden mere forkert end rigtig. De siger, medierne tager op, er normalt ikke grebet ud af den blå luft, men hentet ude i samfundet. Og om en bestemt sag, som den enkelte redaktion satser på, "slår igennem", bestemmes af mange andre ting end den redaktionelle intention, bl.a. af et ganske stærkt element af tilfældighed. Og for resten er bagmændene bag mediernes kampagner ofte - politikere. Mediernes rolle i udviklingen af de politiske hovedemner er temmelig svær at definere, og processen er i hvert fald ikke præget af en entydig og hensigtsbestemthed, som gør det rimeligt at tale alt for bastant om, at de "sætter dagsorden". Men naturligvis, det kan let se sådan ud. For hvordan "dagsordenen" end er kommet til verden, vil den fremtræde spektakulært i aviser, radio og tv.

Er medierne i øvrigt kun deres redaktionelle indhold? Den forvridning og forenkling, der tales om, kommer vel allerstærkest til udtryk i reklamerne. At den moderne, professionaliserede reklame, der tegner sig med så stor vægt i medieverdenen, og som politikere og partier i stigende grad benytter sig af, ikke behandles i en bog om mediernes forvridning af samfundsdebatten, er en mangel. Ligesom det er en mangel, at fag- og organisationspressen næsten lades helt uomtalt, skønt disse grene af medierne gør sig stadig stærkere gældende inden for den politiske journalistik.

Bogens største svaghed – hvis hensigten med den ellers er at stille problemer skarpt – er dog nok dens temmelig verdensfjerne, intellektualiserede demokratibegreb. Cand.polit. Eli Skogerbø, Oslo, formulerer det kortest og klarest sådan: "I et demokratisk system bygges prosedyren på at borgerne er i stand til å foreta rasjonelle valg, og faktisk gjør det". Hvilket turde være en storladent illusion. Vælgere i almindelighed sætter sandelig ikke deres kryds efter dybtgående analyser og grundige overvejelser. Impuls, instinkt, vane tæller langt mere en "rationalitet". For øvrigt er det jo i sig selv et stort erkendelsesteoretisk problem, hvad "rationelle valg" er. Og netop inden for politik, hvor der i den samlede situation altid indgår elementer, som "sagligt" ikke kan vejes og måles mod hinanden, skal man være ekstra forsigtig med at tale om rationelle valg - ligesom spørgsmålet om "skævvridning" nok er en smule mere kompliceret, end bogen her giver indtryk af. Hvem kan "objektivt" afgøre, om debatten om Ninn-Hansens habilitet som folketingsformand er skævvreden eller ej?

De to nationaløkonomiske professorer Lars Matthiessen og Christen Sørensen kan have ganske ret, når de i årbogen kritiserer, at der var for lidt offentlig debat om indkomstskattereformen i 1986. men den reform er blot eet af utallige omfattende og indviklede sagskomplekser, som Folketinget arbejder med, og det er utopisk at forestille sig, at medierne hele vejen igennem skulle kunne give så fyldig og nøjagtig information, at borgerne i enhver sag på basis heraf ville være i stand til at træffe et "rasjonelt valg". Den journalistiske ekspertise kunne ikke skaffes, og selv om den kunne, ville projektet kollapse af psykologiske og

økonomiske grunde: der ville blive tale om så komprimeret tørre aviser og tv- og radioudsendelser, at kunderne helt faldt fra. Over for den opgave, løbende døgn efter døgn at holde sig ajour med udvikling, muligheder og konsekvenser inden for det samlede politiske felt (og hvad bliver ikke før eller senere politik?) må selv den kvikkeste intelligens give op.

Derfor er Niels Thomsen vidst også på vildspor, når han mener, at "medieforvridningen" ville få mindre betydning, og demokratiet i det hele taget bedre vilkår, hvis befolkningens uddannelsesniveau hæves. Var det bare så enkelt. Men uddannelse har næppe en sådan direkte demokratisk betydning. Var de tyske universiteter i 30'erne særlig store bastioner i kampen mod nazismen? Var de intellektuelle særlig dygtige til at gennemskue det stalinistiske tyranni? Er Folketingets effektivitet blevet større og det parlamentariske klima bedre, efter at akademikere har placeret sig overalt på den politiske top? Og hvad angår medieverden, hvor Thomsen også efterlyser uddannelse, så tør jeg vædde en guldbajer på, at de medier, som efter hans mening forvrider samfundsdebatten mest, produceres af lige så begavede og veluddannede folk som alle andre medier.

Uddannelse er godt for mange ting, men det afgørende for demokratiet og mediernes demokratiske funktion er af karaktermæssig art, en *holding*, sansen for fair play, respekten for medmennesket som mål og ikke som middel (for nu at citere den gamle filosof). Når alt kommer til alt, er demokrati mere end styreform for gentlemen end for lærde mænd. Men hvordan fremmes gentleman-begrebet i et stadig mere normløst samfund? - Det spørgsmål kan Pressens Årbog 1988 pudsig nok også inspirere til.

Verner Jespersen